

Wprowadzenie

Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk działa na podstawie ustawy o Polskiej Akademii Nauk przyjętej w 1997 roku, a towarzystwa naukowe w ich współczesnej formie na podstawie ustawy Prawo o stowarzyszeniach przyjętej w 1989 roku. Inwentaryzacja towarzystw, prowadzona na potrzeby RTN poprzez obserwację aktywności naukowej, popularyzatorskiej oraz społecznej, pozwala przyjąć, że obecnie w Polsce funkcjonuje ponad 330 towarzystw. Dzieli się one na ogólne i regionalne oraz specjalistyczne (w naukach społecznych i humanistycznych), biologicznych i rolniczych, ścisłych i naukach o Ziemi, technicznych, medycznych). Towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne stanowią swoisty fenomen korporacji nauki o potencjale warunkowanym sprawdzonymi standardami pracy na rzecz społeczeństwa obywatelskiego. Swoją najwcześniejszą genezą, towarzystwa sięgają schyłku XV wieku, ale o ich instytucjonalnym uformowaniu można mówić od końca XVIII wieku. Doświadczenia towarzystw naukowych, a szerzej – społecznego ruchu naukowego są zapleczem ich współczesnej aktywności.

Rada Towarzystw Naukowych wykorzystuje metody i formy pracy, właściwe dla samych towarzystw; wśród tych form preferowane są konferencje i kongresy umożliwiające poznanie problemów specyficznych dla rodzajów towarzystw, integrację społecznego ruchu naukowego oraz dialogowanie z organami państwa mające na celu usprawnienie pracy towarzystw. Należy podkreślić, że konferencje i kongresy towarzystw naukowych i stowarzyszeń naukowo-technicznych zwykle promowane są przez RTN i służą bardziej wnikliwej analizie problemów typowych dla ich specyfiki.

Pierwszy Kongres Towarzystw Naukowych odbył się w 2013 roku w Warszawie, drugi – w 2017 roku w Poznaniu. Podczas obu kongresów przyjęto stanowiska porządkujące postulaty odnośnie do statusu towarzystw, zasad finansowania oraz utrwalania ich prestiżu. Rada przedłożyła Sejmowi VII kadencji projekt ustawy regulującej funkcjonowanie towarzystw; podejmowała także odpowiednie stanowiska i uchwały reagujące na zmiany ustawowe w zakresie szkolnictwa wyższego, nauki, kultury, ochrony dziedzictwa narodowego. Przykładowo, swoistą panoramę problemów i postulatów towarzystw naukowych zawiera uchwała z dnia 18 września 2013 roku, w której zapisano m.in. „towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne jako społeczna, pozarządowa organizacja naukowa są integralną częścią i jednym z filarów kultury i nauki polskiej także w niepodległej Polsce, stanowiąc obywatelski fundament w środowisku nauki i nauczania”. Następnie w charakterystyce działalności towarzystw wymieniono takie cechy, jak: interdyscyplinarność, ponadlokalność, międzynarodowość, zdolność do inicjowania i weryfikowania badań naukowych, integralność w nauce i kształceniu. Na podstawie najczęściej wymienianych form działania towarzystw, sporządzono katalog celów i zadań: „prowadzenie badań naukowych, w tym badań nad regionem; kształcenie ustawiczne; organizowanie konferencji i kongresów międzynarodowych, krajowych,

regionalnych i lokalnych; prowadzenie działalności wydawniczej; prowadzenie bibliotek, muzeów, archiwów i innych; promowanie i popularyzacja kultury, nauki oraz techniki; podejmowanie audytu badań naukowych i eksperckich; podejmowanie projektów na rzecz innowacji w gospodarce; wspomaganie kadry naukowej i technicznej w jej rozwoju i zwiększeniu mobilności; dbanie o etykę zawodową”.

Konferencja „Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” odbyła się 28 listopada 2019 roku w Warszawie. Uczestniczyło w niej blisko 80 przedstawicieli wszystkich rodzajów towarzystw i stowarzyszeń. Referaty programowe wygłaszali: prof. dr hab. Zbigniew Kruszewski, prof. dr hab. Stanisław Kunikowski, prof. dr hab. Iwona Hofman. Następnie odbyły się cztery panele według podziału: towarzystwa ogólne i regionalne, towarzystwa w naukach społecznych i humanistycznych (panel pierwszy prowadzony przez dr hab. Dianę Pietruch-Reizes, prof. UJ), towarzystwa w naukach biologicznych i rolniczych (panel drugi prowadzony przez prof. dr hab. Andrzeja Grzywacza), towarzystwa w naukach ścisłych i technicznych, stowarzyszenia naukowo-techniczne Naczelnej Organizacji Technicznej (panel trzeci prowadzony przez prof. dr hab. Wiesława Nagórko), towarzystwa w naukach medycznych (panel czwarty prowadzony przez prof. dr hab. Zbigniewa Czernickiego). Wszystkie wystąpienia i głosy w dyskusji zostały zamieszczone w publikacji. Znajduje się w niej również dokument zatytułowany „Stanowisko Rady Towarzystw Naukowych w sprawie ustawowego uregulowania działalności społecznego ruchu naukowego i naukowo-technicznego w Polsce”, przekazany 17 grudnia 2019 roku dr. Jarosławowi Gowinowi, Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Znaczenie tego dokumentu wyraża się w determinacji i kontynuacji inicjatyw środowiska naukowego reprezentowanego przez towarzystwa, zwracających uwagę opinii publicznej na marginalizowanie społecznego ruchu naukowego.

We wstępie do ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce wymieniono zasady i wartości charakteryzujące status i działanie podmiotów nauki przez pryzmat „szlachetnej działalności człowieka” oraz „fundamentalnej roli nauki w tworzeniu cywilizacji”. Rolą podmiotów nauki jest stymulowanie do poznawania prawdy, przekazywania wiedzy, tworzenia kultury badawczej, współkształtowania standardów moralnych, dbałość o autonomię dziedzin i dyscyplin naukowych. Rolę tę spełniają na przestrzeni wieków towarzystwa i stowarzyszenia naukowe przez ustawodawcę pomijane. Ten zapis, dając podstawy do dyskusji konferencyjnych, zapoczątkował proces weryfikowania statusu towarzystw w świetle ustawy. Podkreśliły: w świetle ustawy, bowiem w ocenie międzynarodowego środowiska naukowego, społeczny ruch naukowy w Polsce, którego emanacją są towarzystwa i stowarzyszenia, posiada prestiż wiarygodnego partnera korporacyjnego i sieciowego. Punktami odniesienia w dyskusji były także wykazy czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych oraz wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (komunikaty MNiSW odpowiednio z dnia 31 lipca 2019 roku i 18 stycznia 2019 roku; skorygowane w grudniu 2019 roku).

Analiza ustawy i rozporządzeń skłoniła do następujących refleksji: towarzystwa i stowarzyszenia naukowe nie są uwzględnione jako podmioty nauki, co skutkuje ich pominięciem w kryteriach ewaluacji badań naukowych i jakości kształcenia oraz dorobku pracowników uniwersyteckich. Pominięto intelektualny i materialny potencjał towarzystw w przepisach dotyczących tworzenia interdyscyplinarnych ze-

społów badawczych, konsorcjów i sieci. Pominięto udział w procesach komercjalizacji wyników badań, chociaż wieloletnia praktyka wskazuje, że towarzystwa występują na polach opiniotwórczym i eksperckim (obecnie, są to tzw. „opinie wpływu”). Z wykazów czasopism i wydawnictw zniknęło wiele tytułów, szczególnie w języku polskim, będących domeną zewnętrznej, popularyzatorskiej aktywności towarzystw. Nadal nie rozwiązany jest problem finansowania działalności towarzystw, utrzymujących się w większości z opłat członkowskich. W tym kontekście, szczególnie istotne jest zabezpieczenie zbiorów, muzeów i bibliotek będących w dyspozycji towarzystw przez stworzenie synergicznych mechanizmów finansowania (MNiSW, MKiDN) lub uruchomienie samorządowych (regionalnych) postępowań konkursowych.

Stały katalog problemów uzupełniają nowe, wynikające z implementacji ustawy oraz zmiany kultury akademickiej. Dyskutanci zgłosili m.in. potrzebę wypracowania strategii komunikacji naukowej (komunikowanie naukowe i dystrybucja wiedzy mają być hasłem następnej konferencji), uwzględnienia aktywności w towarzystwach jako elementu oceny pracowniczej, podjęcia działań pozycjonujących ruch naukowy wśród młodych badaczy, w tym: doktorantów, przywrócenia specjalistycznych czasopism polskojęzycznych na listy ministerialne lub zapewnienia finansowania tych czasopism ze względu na ich pragmatyczne znaczenie dla zwiększenia kompetencji zawodowych np. nauczycieli, leśników, rolników, systemowego wsparcia udziału towarzystw w federacjach międzynarodowych. Należy podkreślić, że te problemy i postulaty są wspólne dla wszystkich rodzajów towarzystw, a tym samym – dla wszystkich dyscyplin naukowych.

Przedstawiciele towarzystw deklarują stałą gotowość do dialogu z MNiSW, co warto zauważyć wobec informacji o planowanej zmianie ustawy o Polskiej Akademii Nauk. Ciekawą propozycją określania statusu towarzystw jest afiliacja przy PAN po spełnieniu kryteriów oceny.

prof. dr hab. Iwona Hofman
Przewodnicząca Rady Towarzystw Naukowych
przy Prezydium PAN